

CZU:82.09(091)

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2022.3\(318\).09](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2022.3(318).09)

PROBLEMA AUTENTICITĂȚII LITERARE. SCURT ISTORIC (I)

Cristina DICUSAR

Cercetător științific stagiar

E-mail: dicusarcristina@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6480-994X>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” (Chișinău)

Approaches to the Problem of Literary Authenticity. A Historical Outline (I)

Abstract

Starting from the ancient concept of mimesis to the view on authenticity of realist writers, this article aims to follow the evolution of approaches to the problem of authenticity within the framework of literary history. We will delimit the character of authenticity of literatures of different periods by means of literary theory texts, but also by referencing some of the most known and/or suggestive works of literature. We will emphasize the differences and similarities between the conceptions, phenomena, literary currents that refer to authenticity, trying to motivate their evolution. The subjects to which we will particularly draw attention refer to the relationship between fiction and authenticity; literary authenticity expressed within literary phenomena; and the influence of philosophical conceptions of authenticity on literature, starting from ancient literary texts until the modernist movement in literature.

Keywords: authenticity, mimesis, veridicity, fiction, identity, intuition, absurd, existentialism, new sincerity, post-truth.

Rezumat

Pornind de la conceptul antic de mimesis și ajungând până la conceptul de autenticitate a operelor scriitorilor realiști, articolul de față își propune să urmărească evoluția abordărilor problemei autenticității în cadrul istoriei literare, delimitând caracterul autenticității literaturilor din diferite perioade prin intermediul textelor de teorie literară, dar și a operelor literare de influență. Vom pune accentul pe diferențele și similaritățile dintre concepțiile, fenomenele și curente literare ce se referă la autenticitate, încercând să motivăm evoluția acestora. Subiectele la care vom atrage atenția în mod deosebit se referă la relația dintre ficțiune și autenticitate pe parcursul istoriei literare,

la autenticitatea literară exprimată în cadrul fenomenelor și curentelor literare, dar și la influența concepțiilor filosofice despre autenticitate asupra literaturii, începând din antichitate până în perioada modernă.

Cuvinte-cheie: autenticitate, mimesis, veridicitate, ficțiune, identitate, intuiție, existențialism, absurd, noua sinceritate, post-adevăr.

Din antichitate până în postmodernitate, noțiunea de *autenticitate*¹ a evoluat semantic ocupând un loc tot mai important în cadrul diferitelor discipline. Filosofia, psihologia, estetica, artele au gravitat în jurul acesteia, iar prin modernism și, mai târziu, prin existențialism, obsesia față de autenticitate și autentic s-a adâncit, adunând în timp opinii critice divergente, dar și tot mai mulți adepți ai idealului autenticist.

Definițiile autenticității, regăsite în dicționarele cele mai recente, deseori explică autenticitatea ca o formă de fidelitate, presupunând, în funcție de obiectul vizat, pe de o parte, o fidelitate față de realitatea factologică (un document, o pictură autentică; o descriere fidelă, autentică a unor evenimente ș.a.); iar pe de altă parte, o fidelitate a omului în raport cu el însuși, cu propriile trăiri și experiențe. Aceste două tipuri de fidelitate sunt reflectate variat și în arte. Alessandro Bertinetto (2020) distinge șase tipuri de autenticitate artistică:

– *autenticitatea ontologică/empirică* (se referă la calitatea unei opere de artă de a fi originală, în contrast cu opera falsificată/copiată);

– *autenticitatea referențială/documentară* (se referă la descrierea veridică/fidelă a realității în opera de artă);

– *autenticitatea expresivă/personală* (presupune exprimarea emoțiilor și a experiențelor personale într-o operă de artă, scopul final fiind distilarea, prin intermediul procesului și produsului artistic, a propriului caracter și mod unic de a vedea și de a interacționa cu lumea și cu sine);

– *autenticitatea culturală, de gen, stilistică* (implică fidelitatea față de regulile impuse de o anumită mișcare literară, de un anumit stil, gen, tradiție artistică);

– *autenticitatea performativă* (fidelitatea față de operă sau față de intenția inițială a operei, ceea ce se referă mai cu seamă la arta muzicală, dar și la alte arte performative, cum ar fi dansul, actoria, spoken word ș.a.);

– *autenticitatea artistică ca succes* (succesul unei opere de artă nu se datorează însă doar fidelității față de realitate, operă, stil ș.a., spune A. Bertinetto, parafrazându-l pe B. Baugh din *Authenticity Revisited*, ci capacității transformative pe care o are opera asupra cititorului: „autenticitatea operei trebuie să fie discutată,

¹ Cuvântul *autenticitate* provine de la o întreagă familie de cuvinte grecești, printre care: αὐθεντικός (> lat. *authenticus*) însemnând „autentic, răspunzător pentru, garantat”; αὐθεντής (> lat. *authentes*) „cel ce face lucruri cu propria mână”, de la care sunt derivate și alte semnificații, în diverse contexte, putând însemna până și ucigaș de semenii. În latină, cuvântul *authenticus* a ajuns să însemne „original, scris de mâna autorului”. Eventual, aceste înțelesuri s-au cristalizat în noțiunea contemporană a autenticității (Skeat, 1888, p. 43).

în acest sens, de la caz la caz”). La aceeași concluzie ajung George E. Newman și Rosanna K. Smith în *Kinds of Authenticity* (2016, p. 609-618), unde ni se oferă o sinteză a tipologiilor conceptului de autenticitate, autorii distingând patru tipuri fundamentale ale acesteia, care corespund primelor patru tipuri de autenticitate regăsite la Alessandro Bertinetto.

Pornind de la tipologiile expuse mai sus, în știința literară, conceptul de autenticitate poate presupune, simultan, o calitate a unui text (*adn*-ul stilistic, împletit în jurul viziunii auctoriale; esențializarea acestei viziuni personale asupra realității), o relație simbiotică între instanțele textului (autor-text-cititor), racordarea la actualitate², capacitatea de impactare (în cazul literaturii cu efect transformativ asupra receptorului) și capacitatea de a reflecta, empatic, trăirile cititorului, producând un efect anamnezic, de revelație personală.

În diferite perioade, abordările problemei autenticității literare au avut accente diferite, fiecare epocă, mișcare, curent și autor autenticist se angajau să recreeze autenticitatea și să o traducă în viziune proprie. Generalizând, aceste abordări le putem împărți în patru etape principale. Prima etapă include conceptul de autenticitate din antichitate până la curentele modernismului, a doua etapă ține de modernism și avangarde, cea de-a treia este etapa existențialistă, incluzând abordarea fenomenologică, iar cea de-a patra este etapa postexistențialistă, care include teoriile poststructuraliste, postmoderniste și abordările cele mai recente ale subiectului.

În articolul de față vom prezenta prima etapă, urmărind evoluția abordării problemei autenticității în teoria literară, dar și în schimbările de viziune produse în literatură din antichitate până la curentul realist.

Antichitate. Mimesis și autenticitate. Locul autenticității în literatura antică se află, în primul rând, în legătură cu noțiunea de *mimesis*, care, după Else, e cel mai important concept aristotelian (1957, p. 1). Totuși, acest concept își are începuturile deopotrivă la Platon (427 î.Hr.-347 î.Hr) și la Aristotel (384 î.Hr.-322 î.Hr.).

Mimesis, care înseamnă la Aristotel o imitare selectivă, esențializantă a lumii, la Platon înseamnă opusul, o de-esențializare (2005, p. 297-302). Viziunea platonice față de *mimesis*, argumentează Arne Melberg în *Theories of Mimesis* (1995), este însă mult mai complexă, fiind plină de contradicții și ambiguități. În primul rând, scrie Platon, artele mimetice sunt un *pharmakon*, adică pot avea atât rolul de leac, cât și cel de otrăvă și doar un bun specialist le-ar putea prescrie, în doze mici (Platon, 1995, p. 223). Poeții sunt, de asemenea, excluși din cetate ca fiind doar imitatori ai lumii reale, care este, la rândul ei, o imitație a lumii ideilor (poeții fiind, așadar, doar imitatori ai imitației) și, astfel, aceștia compromit adevărul, care este vortexul pe care se bazează filosofia *per generalis*. Rolul filosofiei este, la Platon, unul central pentru cetate, cu toate acestea, în *Legile* (*ibidem*, 1995), *Atenianul*, gândindu-se

² „(...) o reflecție prealabilă responsabilă și angajată (în sensul în care *auctorul* este marcat de acțiunea sa: *auctoro* < lat. „a se angaja”) asupra realității lumii și a textului. Așadar, *autobiografia* ca material simptomatic, esențial” (Crăciun, 1982, p. 12).

la dialogul avut mai devreme cu *Clinias*, spune: „Gândindu-mă la convorbirea de astăzi dimineață, care mi-a fost desigur inspirată de către zei, mi s-a părut că se aseamănă cu o poezie.” (p. 223). Într-adevăr, dialogurile platonice sunt, la rândul lor, bazate pe *mimesis*, iar Platon recunoaște și în alte rânduri că imitația ar fi un pilon al cunoașterii și o parte componentă a unei societăți. Legile, scrie acesta în *Omul Politic*, nu sunt altceva decât o imitație a adevărului (*Opere*, vol. VI, 1989, p. 456). O interpretare a reticenței platonice constă în faptul că artele mimetice sunt respinse din frica lui Platon de a fi fals, inautentic, de a se pierde pe sine în ceilalți imitându-i și trădând astfel idealul moral al adevărului și, prin extensie, a autenticității sinelui (Melberg, 1995, p. 20). Totuși, Arne Melberg ajunge la concluzia că respingerea artelor mimetice de către Platon înseamnă, de fapt, o înaltă formă de recunoaștere, întrucât Platon, la rândul-i, inventează forma dialogului filosofic imitând și devenind, de fapt, altcineva prin intermediul acestor dialoguri.

O atitudine diferită față de *mimesis* urmărim în *Poetica* lui Aristotel. Stagiritul polemizează cu Platon, renunțând la reticența pe care o are acesta față de *mimesis* și îmbrățișând acest concept ca unul central (mai ales în literatură). Odată cu *Poetica*, *mimesis* devine un instrument literar de actualizare a lumii și, prin extensie, a sinelui. În anexa *Poeticii* Stagiritului, prof. C. Balmuș analizează concepția aristotelică de *mimesis*, care nu înseamnă „o simplă copiere mecanică, fotografică a realității, ci o reproducere plină de înțelegere, obținută în urma unei analize minuțioase prin care sunt puse pe primul plan aspectele esențiale ale realității și în care se respectă regulile de redare fidelă a împrejurărilor, a personajelor, a adevărului vieții” (Aristotel, 1957, p. 122). Selecția, la Aristotel, ține de intenția auctorială de a înfățișa lumea, dar și caracterele umane, în anumite moduri: „(...) sau mai buni decât sîntem noi în general, sau mai răi, sau la fel cu noi, cum fac pictorii. Așa, de pildă, Polygnotos înfățișa pe oameni mai frumoși, Pauson mai urâți, iar Dionysios așa cum sunt.” (*ibidem*, p. 14-15).

Pe lângă noțiunea de *mimesis*, alte concepte antice ne sugerează o preocupare pentru o existență și o artă autentică. Noțiunile de *anamnesis*, *noesis* (intuiție intelectuală), inteligență activă, *alētheia*³ sau *katharsis*, *kairos*, *anagnorisis*, *daimon* aplicate textului literar, devin tot atâtea posibilități de a suprapune arta literară și tipul de adevăr pe care aceasta îl comunică. Artă antică a însemnat o căutare a autenticului și a *frumuseții ca bine*, punându-și acut problema utilității și impactului produsului artistic.

Epoca medievală. Autenticitate și creștinism. Salvarea prin imaginație. În epoca în care preocupările erau cu preponderență religioase, omul a fost privit aproape în exclusivitate din perspectiva transcendenței creștine și, prin extensie, a capacității ființei umane de a se mântui. Autenticul a ajuns să însemne *imitatio Christi*, o viață întru Hristos. Imitarea parcursului hristic reflectă și dorința tot mai

³ Legătura dintre aceste noțiuni filosofice și autenticitatea literară sunt discutate pe larg în lucrarea lui Mircea Arman, *Poezia ca adevăr și autenticitate* (2002).

mare de a cunoaște un anumit tip de realitate ce transcende fenomenele naturale. Literatura care este scrisă în această perioadă în occident este de două tipuri, existând o abruptă delimitare între literatura religioasă și cea laică. Literatura religioasă conținea imnuri, poezie religioasă, poezie goliardică și era produsă de clerici; misterele și miracolele au fost aproape unica formă de imaginar literar produsă de oamenii din afara instituțiilor religioase. Scriind despre această perioadă în *My Thoughts*, Montesquieu nu vede nimic mai demn de milă ca poezia medievală care, în pofida atenției deosebite de care se bucura în societate, în opinia filosofului, a dat doar poeme proaste, lipsite de originalitate, preluând doar idei din *Sfânta Scriptură* (2012, p. 42).

Literatura laică medievală consta mai ales din romane cavalierești și poeme care să ilustreze fapte vitejești și cuceriri romantice (poezia trubadurilor, truverilor ș.a.). Ficțiunea a devenit în literatura laică medievală o modalitate de evaziune, dar, în același timp, și de încorporare a religiei creștine în imaginar⁴. Autenticul, în acest sens, se conținea în coerența și corespondența cu/dintre ficțiunea medievală și viața creștină. William of Saint-Thierry, dar și Richard of Saint Victor, gânditori medievali, scrie Karen Sullivan (specialistă contemporană în literatura medievală), interpretează faptul imaginativ ca modalitate de a ajunge la adevăr, întrucât, chiar cu riscul unei potențiale erori, imaginația poate oferi acces la realități altfel inaccesibile⁵.

Câțiva dintre scriitorii epocii medievale au devenit însă importanți precursori ai Umanismului (Dante Alighieri (1265-1321), Francesco Petrarca (1304-1374), Giovanni Boccaccio (1313-1375), Leonardo Bruni (1370-1444)).

Umanismul. Redescoperirea identității. Odată cu punerea omului în centrul preocupărilor filosofice și artistice, autenticul literar începe să devină tot mai similar concepției despre autenticitate a antichității grecești. Cu toate acestea, atât în filosofie, cât și în literatură, se pun tot mai multe întrebări referitor la identitatea umană. René Descartes (1596-1650) scrie: „Nu cumva se află vreun Dumnezeu oarecare, sau oricum l-aș numi, care-mi insuflă aceste cugetări? Dar pentru ce să socotesc astfel de vreme ce eu însumi, poate, sunt în stare să fiu autorul lor? Nu cumva, atunci, eu cel puțin sunt ceva? Dar am tăgăduit mai sus că aș avea unele simțuri sau un trup. Mă opresc, totuși; într’adevăr ce iese de aici? Oare sunt astfel legat de corp și simțuri, încât nu pot ființa fără ele?”

⁴ „Din perspectivă contemporană, post-creștină, misiunea de găsire a Sfântului Graal poate părea una ce ține de mitologie, dar în romanele cavalierești acesta este vasul care conținea cuminecătura, iar călătoria cavalerilor se aseamănă unui pelerinaj” (Sullivan, 2018, p. 16) (trad. n).

⁵ „Imaginația ne poate conduce la adevăr, susțin acești autori, pentru că ne permite să înțelegem cu ochii minții ceea ce există, dar nu putem vedea, cel puțin deocamdată, cu văzul nostru. Chiar dacă imaginația era privită ca o sursă de eroare potențială, ea a fost privită și ca o sursă potențială de adevăr în măsura în care ne oferă acces la realități pe care altfel nu le-am putea detecta” (Sullivan, 2018, p. 253) (trad. n).

(1937, p. 18). Îndemnul antic *Cunoaște-te pe tine însuși*⁶ devine, în perioada renașterii, amplificat de un alt îndemn: *fii tu însuși*⁷, expresie deja banalizată în contemporaneitate care, lansată în renaștere, a marcat o traiectorie a gândirii și a pus, mai acut decât înainte, problema identității personale autentice.

În *Tratatul despre îndreptarea intelectului*, Benedict Baruch Spinoza (1632-1677) abordează ficțiunea și diferențele acesteia față de înțelegerea completă a faptelor. Așadar, scrie acesta, „... cu cât mintea cunoaște mai puțin și totuși percepe mai multe, cu atât are mai mare putere de a plăsmui ficțiuni, și cu cât cunoaște mai multe, cu atât puterea aceasta scade” (2000, p. 27). Dorința de a înțelege, de a cerceta, proprie iluminismului, întâlnește obstacolul ambiguității, a spațiilor albe, un areal (tot mai) ofertant pentru literatură. Textul literar ajunge să fie un instrument de cercetare a acestora, de dezvăluire și revelare a ceea ce este ascuns.

Romantism. Autenticitatea ca expresie a sinelui și a apropierii de celălalt.

“Twere better to be dumb than to talk thus”, scria Wordsworth (1770-1850) în poemul des citat, *Michael* (2010, p. 140). Afirmatia denotă o chemare insistentă spre sinceritate, chemare care e prezentă în pofida durerii și incomodității procesului mărturisirii. Romantismul instaurează astfel o *etică a autenticității*, autenticitate care este înțeleasă ca fidelitate față de propriile trăiri, dar și ca sinceritate față de sine și față de cititor: „Orientarea poeziei mele, de care mă ocupam acum cu un deosebit zel, pe măsură ce alcătuirea frumoasă și îngrijită a manuscrisului meu înainta, ținea în întregime către naturalețe și adevăr” (Goethe, 1955, p. 337).

Urmând umanismul în preocuparea față de identitate, literatura romantică devine o literatură a sentimentelor, o literatură a libertății exprimării, fără constrângeri și fără alte reguli decât transmiterea cât mai exactă a propriilor emoții și stări. Romanticii puneau, de asemenea, un accent deosebit pe relația dintre text și cititor, accentuând importanța empatiei cititorului față de personajul/personajele epice, poetice sau dramatice. Putem afirma că romantismul este primul curent occidental care trece de la literatura mimetică la literatura autenticității punând accent pe sinceritatea trăirii și pe exprimarea vocii interioare. O influență importantă poate fi considerată și dezvoltarea psihologiei și a filosofiei în aceeași perioadă, dar și preocuparea literară pentru armonia dintre lumea interioară a poetului și lumea exterioară lui.

Realism și autenticitate. Societatea în oglindă. O revalorificare a colaborării dintre știință și artă s-a întâmplat în cadrul curentului realist și, prin extensie, a celui naturalist. La realiști observăm, întâi de toate, o depășire a sinelui și un interes acut pentru celălalt (pentru individ și pentru societate, pentru legătura dintre mecanismele sociale și mecanismele psihologice) și pentru cunoașterea prin experiment. Scriitorii realiști s-au impus prin descrierea veridică a realității,

⁶ gnôthi seautón (gr.)/nosce te ipsum (lat.)

⁷ „Dar mai ales fii sincer tu cu tine”, scrie Shakespeare (1564-1616) în piesa *Hamlet* (Shakespeare, 1970, p. 27).

dar și prin cercetarea relației dintre personaje cu realitatea, printr-o acută psihologizare și prin deplasarea accentului pe cotidian. Stendhal (1783-1842) scrie: „Da, domnule, un roman e ca o oglindă purtată de-a lungul unui drum bătut de multă lume” (1997, p. 383).

O caracteristică importantă a realismului este tipologizarea personajelor: Julien Sorel din *Roșu și negru* de Stendhal reprezintă tipul tânărului parvenit, Julie d'Aiglemont din *Femeia de treizeci de ani* de Honoré de Balzac reprezintă tipul femeii adultere ș.a. Tipologizarea are ca scop și apropierea cititorului de text, pe de o parte, dar și efectuarea unei radiografii a societății, pe de alta. Caracteristica cea mai importantă a realismului, în opinia noastră, este faptul că individul este topit în societate, fără să poată scăpa de rolul și/sau de statutul său social, dar nici de obsesiile, de visele, de ambițiile personale. Acest conflict face ca personajele realiste să ne pară profund inautentice, inadaptate, autenticitatea acestora este reprezentată în negativ, iar cititorul va trebui să deducă o morală ascunsă în defectele acestor personaje.

Am considerat necesară delimitarea dintre abordările autenticității literare de până la modernism pentru a urmări evoluția acestora de până la modernitate și postmodernitate, perioade literare caracterizate printr-o încercare de redefinire constantă, obsesivă a autenticității, atât prin textele teoretice, cât și prin produsele literare. Credem că această sinteză a problemei autenticității, văzută din perspectiva istoriei literare, folosește la documentarea principalelor abordări, viziuni și contribuții asupra ideii de autenticitate literară, începând din antichitate până în perioada modernă.

Referințe bibliografice:

- ARISTOTEL. *Poetica*. București: Editura Științifică, 1957.
- ARMAN, Mircea. *Poezia ca adevăr și autenticitate*. Cluj-Napoca: Editura „Grinta”, 2002.
- BERTINETTO, Alessandro. *Artistic Authenticity* [online]. s.l.: 2020. Disponibil: <https://doi.org/10.7413/18258630090> [citat 02.09.2022].
- CRĂCIUN, Gheorghe. *Autenticitatea ca metodă de lucru*. În: *Astra*, 17, 1982, nr. 4, p. 12.
- DESCARTES, René. *Meditationes de prima philosophia*. București: Tipografia Bucovina, 1937.
- ELSE, Gerald. *Aristotle's Poetics: The Argument*. Cambridge: Harvard University Press, 1957.
- GOETHE, Johann Wolfgang. *Din viața mea : Poezie și adevăr*, vol. 1. București : Editura pentru Literatură și Artă, 1955.
- MELBERG, Arne. *Theories of Mimesis*. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press, 1995.

MONTESQUIEU, Charles de Secondat, baron de. *My thoughts*. Indianapolis: Liberty Fund, Inc., 2012.

NEWMAN, George E., SMITH, Rosanna K. Kinds of Authenticity [online]. In: *Philosophy Compass*, s.l.: 2016, 11(10), p. 609-618. Disponibil: <https://spinup-000d1a-wp-offload-media.s3.amazonaws.com/faculty/wp-content/uploads/sites/21/2019/10/Kindsofauthenticity.pdf> [citat 02.09.2022]

PLATON. *Legile*. București: Editura IRI, 1995.

PLATON. *Omul Politic. Opere VI*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1989.

PLATON. *Republica*. Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company, Inc, 2005.

SHAKESPEARE, William. *Hamlet*. București: Editura Univers și Teatrul Național „I. L. Caragiale”, 1970.

SKEAT, Walter W. *An etymological dictionary of the English language*. London: Clarendon Press, 1888.

SPINOZA, Benedict Baruch. *On the Improvement of the Understanding: Treatise on the Emendation of the Intellect*. Pittsburgh: The Pennsylvania State University, 2000.

STENDHAL. *Roșu și negru. Cronica anului 1830*. București: Editura RAO, 1997.

SULLIVAN, Karen. *The danger of romance: truth, fantasy, and Arthurian fictions*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 2018.

WORDSWORTH, William, GILL, Stephen. *William Wordsworth*. Oxford: Oxford University Press, 2010.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 *Contexte socio-culturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”.